

A SZOCIOGRÁFIA ÚJ FÓRUMA

■ Több mint száz éve vetette meg a lábát a magyar kultúrában a szociográfia, de tudtommal először indít folyóiratot. Könyvsorozatban, rovatokban hívta fel magára a figyelmet már a két világháború között, de időszaki kiadványban nem. A *Szociográfia* 2025 decemberében jelent meg a világhálón, a Magyarország Felfedezése Alapítvány folyóirataként. Friesz-Kovács Kamilla, a főszerkesztő rövid bevezető írásában nem részletezte a kiadvány küldetését, feladatát, mert az amúgy is nyilvánvaló, de fontosnak tekinti, hogy bejelentsen: „külön rovatban keressük arra a kérdésre a választ, hogy mi is a szociográfia, és miért fontos, hogy újra és újra elmeséljük a valóság történeteit” (6.). Ugyanis a szociográfia bizony többértelmű fogalom. Egyféleképpen határozta meg az alapozó holland Sebald Rudolf Steinmetz (1862–1940), másképpen a „magyar szociológia első műhelye” a századfordulón, megint másképp a 30-as évek „népi írói”, s végképp más felfogásban írtak a 70–80-as időszak „új szociográfusai”. Tehát az etnográfiaiban és szociológiáiban meghonosodott módszer és a folyóirat címe nem fedik egymást. A magyar szociográfia más, görgyösebb útra tért a két világháború között, rendszert bíráló, leleplező, de ugyanakkor szépírói irányultságával. Ez a másság az évtizedek folyamán tovább fokozódott és diverzifikálódott. Érthető tehát, hogy Tóth Pál Péter, az Alapítvány elnöke, nagyon különböző felfogású írásokat helyezett az általa szerkesztett, *Mi a szociográfia?* című rovatba.

Szále László esszéiben kifejtett nézete szerint „a szociográfia olyan, mint az ezermester vagy a polihisztor: a mindenhez ért, a részletekhez kevésbé. Ezért a tudomány nem szereti. Nem tiszta műfaj. Akárcsak az élet. Erről szól a szakbarbár szó. Tulajdonosa a

szakmájához ért, az élethez nem. Az életről szóló emberi megnyilvánulások először szakosodtak – hogy mélyebbre áshassanak –, de aztán jött a keveredés, a sokoldalú látás szükségessége. Ez a tudományban – a ma is tartó – interdiszciplinaritás kora. A szépirodalom is erre halad. Tele van tudományos, esszéisztikus, útleírásos, anekdotikus – és igen, szociografikus – betétekkel. Néhány név csupán – ide indoklás se kell –: Thomas Mann-tól, Németh Lászlóig, Krasznahorkaitól Závada Pál-ig vagy Láng Zsoltig. S csak a példa kedvéért – anélkül, hogy a gyékényükre akarnék tolakodni –, ha én szociográfia-írók, lopok mindenhol. Történelemtől, szociológiától, helytörténettől, néprajztól, irodalomtól, hogy saját, gyalogló látó, láttató és kifejező képességeimet kiegészítsem, s témámhoz méltóvá közelítsem” (13.). Ez a felfogás számomra a 70–80-as évek *Mozgó Világának* a szociográfiát megélénkítő koncepcióját visszhangozza.

Merőben más Cseke Péter meghatározása: „Történeti kutatásaim és a műfaj »gyakorlásában« szerzett tapasztalataim arról győznek meg, hogy a szociográfia voltaképpen a közösségi önismeret eszköze – kisebbségi és többségi helyzetben egyaránt. Számomra a szociográfia ott kezdődik, ahol a szociológia végződik; vagyis: amikor a száraz adatok életre kelnek; amikor a számok mögött feltűnnek az emberi sorsok, helyükre kerülnek az emberi viszonylatok, a helyzet-érzékeltető idők és történetek, a bennünk élő – írásunk révén túlélő – arcok.” (22.) Talányos számomra ez a megfogalmazás, többek között azért is, mert nehéz elképzelnem, miért és hogyan lehet a szociográfia a „közösségi önismeretnek” eszköze, s még inkább azért, mert élesen elválasztja a szociográfiát a szociológiától, ami ugye távolról sem száraz adathalmaz.

A délvidéki Pastyik Lászlót nem a műfaj megragadása foglalkoztatja, hanem annak megjelenése az első világháború után: „A *Híd* című folyóirat köré csoportosult szociográfusok a délvidéki magyar kisebbség kisemmizettségét írták le. A királyi Jugoszláviában a 20-as években olyan földreformot hoztak, amely a magyar mezei népességnek nem nyújtott távlatos életteret. A magyar parasztnak kiútként a kivándorlás és Dél-Amerika meglakása kínálkozott. [...] A *Híd* mellett a polgári *Kalanyában* publikáló szerzők is művelték a társadalomleírást. Ebben a folyóiratban Herceg János több alkalommal programcikket is közölt. A legjelentősebb ezek közül a *Cél és vallomás* c. írás volt. Sok mozzanatban ma is időszerűnek minősíthető program, pl. hogy a létünkéről felelősséggel kell szólni.” (23–24.) Pastyik számára a hátrányos társadalmi helyzeten túl, a kisebbségi lét a inspiráló tényező.

Czibak Ilona szerint „a szociográfia több a tanulmánynál, a statisztikánál, a »tudománynál«, mert mélységeket láttat és magával visz, a jó szociográfia belénk bújik. Hogy ilyen hatás kialakuljon, kell az olvasó érzékenysége, fogadókészsége, s nem utolsósorban az író Isten adta képessége a láttatásra. Egyszerre kapunk társadalmi valóságot, kritikát, változást sürgető reflektorfényt és igényünknek megfelelő irodalmi, művészeti élményt (legyen az irodalmi szociográfia, szociográfiai ihletésű vers, vagy dokumentumfilm). Nem utolsósorban: formálják a világlátásunkat, »nevelnek«, összekötnek, érzékenyítenek és gazdagítanak.” (27.) Tehát számára nemcsak a műfaj definiálása a fontos, hanem célja megragadni, hogy voltaképp miért írunk szociográfiát. És itt elsősorban az emóció kiváltására kerül a hangsúly.

Egészen más fekvésben ír a szociográfiáról – a *Szociálpszichográfia avagy társadalmi lélekrajz* c. rovatban – Lányi Gusztáv, a pszichológus, de e műfaj kísérletező kedvű művelője is. Szakszerű tanulmányban vázolja a szociográfia helyét a társadalomtudományok

rendszerében, s gondolatmenete alapján megállapítja, hogy „a szociográfia a személyes és kollektív társadalmi életvilág leírására, diagnosztizálására és terápiájára hivatott alkotói tevékenység. A szociográfia – ellentétben a diszciplinárisan kötött szociológiával és pszichológiával – kihívóan nyitott alkotói jelenlétet és kreativitást igényel. Ez persze ugyanakkor a kockázata is. A szociográfus nem annyira a tudományos publikációk terén keresi alkotói erőfeszítéseinek eredményét, mert a társadalmi, politikai – általában az emberi – viszonyok közvetlen alakítására (többnyire átalakítására/reformjára) tesz javaslatot. A magyar szociográfia történetében azt láthatjuk, hogy a szociográfus gyakran politikai cselekvővé is vált szociográfiai felismerései, eredményei következetes végiggondolásából eredően (például Darvas József, Erdei Ferenc, Kovács Imre, Veres Péter – Csoóri Sándor, Fekete Gyula, Haraszti Miklós stb.)”. (41.) Meggondolandó elméleti fejtegetései után saját szociográfival ajánlkozza meg az olvasót, ugyanis amellett érvel, *Baltoni élet/képek* c. írásával, hogy „a társadalmi lélekrajz a szociográfia és pszichológia termékeny kapcsolatának életképes gyümölcse lehet”.

E négy írás is szemlélteti, milyen sokféle megközelítés, felfogás, politikai indulat határozza meg a mai magyar szociográfiát. (Megjegyzem, hogy az oly behatároltnak vélt szociológia sem olyan egységes, sem nálunk, sem máshol, s minden korszakában találunk a szociográfiára emlékeztető műveket.) Biztos vagyok abban, hogy Tóth Pál Péter rovata hosszú életű lesz, a gyorsan változó valóság a mégoly nyitott műfajok újragondolását is serkenti.

Ugyancsak meglepő rovat a *Fiatalszociográfusok fóruma*, amelyet Sztáray Kézdy Éva kezdeményezett. Tudtommal az egyetlen budapesti szociológia kari oktató, aki éveken át önálló tantárgyként oktatta a szociográfiát. Érdeme nemcsak az, hogy rangos szociográfusok műveit olvastatja, vitatja meg diákjaival, hanem az ösztönzés, hogy

saját maguk fedezzék fel és írják le saját életviláguk rejtett témáit. Egy olyan szociológiai oktatási rendszerben, ahol a jövő társadalomkutatóit főként szétterezett diszciplínák, ágazatok, elméletek elsajátítására sarkallják, Sztáray szociográfiaoktatása társadalmi érzékenységre és önálló kutatásra serkent. S hogy munkája eredményes, annak bizonyítékeként az olvasó figyelmébe ajánlom diákjai, Béki Enikő és Szabó Katinka „miniszociográfáit”.

A *Szociográfikák* című rovat eredeti írásokat tartalmaz. Czibak Ilona saját halmozottan hátrányos gyerekkorát idézi fel, valóban megrendítő élményt nyújtva. Kondorosy Csenge nem szociográfiát közöl, hanem egy kulturális antropológiai doktori esettanulmányt, amelyben túlteng a szakzsargonban megírt elemzés. Viszont nagyon is a lap profiljába illő az *Interjúk és beszélgetések* című rovat, mert valóban egy marginalizált világ történetét eleveníti fel. A Kamarás István felkérésére asztalhoz ült Bajnok Dániel ókortörténész, Máté-Tóth András valláskutató és Völgyesi Orsolya egyháztörténész a szocializmus éveiben kialakult (de ma is működő) Bokor-mozgalmat boncolgatják. A 80 éve indult mozgalomra figyelve nem csupán a katolikus bázisközösségek hitéletét vizsgálják egyháztörténeti perspektívában, hanem annak társadalmi mozgatórugóit is. A *Kritika és recenzió* rovatban szintén szerepel Kamarás István, de nem moderátorként, hanem szerzőként, akinek *Egyházam lábnyomában* című könyvét Nemes Márk elemzi.

Fontos lépés a *Szociofotó* rovat életre hívása egy szociográfiai folyóiratban. A szerkesztő tudja, hogy milyen

mérhetetlen szolgálatot tett a szociofotó és a dokumentumfilm a szociográfia műfajának elterjesztése és kiszélesítése terén. A Horváth Péterrel készült interjú és szociofotóiból készül összeállítás meggyőző ennek létjogosultságáról. Várjuk új és régi dokumentumfilmek megjelenítését a folyóiratban. A kiadvány tovább szélesíti művészeti tematikáját a *Képzőművészet és vizuális kultúra* című rovatral, mert a szerkesztők, Kéri Decsi Ilona Luca és Kéri Imre szerint a művészi feldolgozásoknak fontos funkciója lehet a szociográfiaiban, legyen az nyomtatott vagy filmes közeg.

Újszerű a *Könyvrészletek* című rovat létrehozása. Egy online folyóirat megteheti azt, hogy már megjelent művekből közöl bő részleteket. Szerintem nem csupán népszerűsítő, reklám funkciót tölt be Falusi Márton *A kikényszerített álom. Tamási Áron szülőföldjén* című könyvének az idézése, hanem a műfaj nyitottságát jelzi.

Ha nem koptatták volna el a „hézagpótló” szöszetételünket, így minősíteném e folyóirat megjelenésének tényét. Mert egyszerre buzdít társadalmi érzékenységre és az irodalmi ízlés fejlesztésre, ugyanakkor a rejtett valóság, a hátrányos helyzet feltérképezésének nem konvencionális módozatainak fejlesztését ösztönzi. A *Szociográfia* nem egy szakmai gyülekezet belső kommunikációs eszköze, hanem egy kulturális-tudományos határokat áthágó, kísérletező fórum.

(*Szociográfia*. 2025. első szám)

<https://magyarorszagfelfedezese.hu/wp-content/uploads/1.-szam-Szociografia.pdf>

Rostás Zoltán